

УДК 81'373.43

Е.Г. Балюта,

доцент

(Гуманітарний університет

"Запорізький інститут державного та муніципального управління")

НЕОЛОГІЗМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СФЕРИ ЕКОЛОГІЇ (теоретичні засади)

У статті розглянуто теоретичні засади неології, зокрема саме поняття "неологізму" та проблему класифікації інновацій.

Відомо, що у 90-ті рр. ХХ ст. серед головних "сфер лексичного росту" (*lexical growth areas*) перше місце займала політика, потім – мас-медіа та Інтернет [1:46], тоді як на початку нового століття інноваційні мовні процеси на лексико-семантичному рівні найбільш активно проходять у тих галузях, що знаходяться під впливом таких макросоціальних чинників, як інформаційна революція та пов'язані з нею радикальні зміни у "стилі життя" носіїв, економічні зміни, міжнародний тероризм та боротьба з ним, проблеми навколишнього середовища, рівних прав у суспільстві. Слід зазначити, що в умовах сучасного етапу науково-технічної революції різні галузі пов'язані із вирішенням проблеми втручання людства у природу. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть сфера екології виявилась одним із головних постачальників неологізмів у англійській мові у зв'язку з новими тенденціями і напрямками соціально-екологічного розвитку. Зміни в суспільстві стосовно вирішення екологічних проблем вимагають уточнення, поглиблення існуючих наукових понять та зумовлюють утворення нових мовних одиниць для позначення сучасних реалій життя.

Настав час, коли сучасний англійський екологічний лексикон потребує повнішого лексико-семантичного аналізу насамперед у плані синхронії. Ми вважаємо, що екологічний лексикон є особливою лексико-семантичною підсистемою мови, до якої ми відносимо ядрну екологічну термінологію (або найважливіші концептуальні одиниці), периферійні термінологічні одиниці, суміжну (поліфункціональну) термінологію, до якої включаємо релевантні лексико-фразеологічні одиниці з інших терміносфер, наприклад, з економічної, політичної, а також шар нетермінологічної (загальноживаної) лексики англійської мови, яка обслуговує екологічний рух, процеси, пов'язані зі збереженням природи і суспільства. Водночас, необхідність вивчення мови сфери охорони довкілля англійської мови викликана розвитком екологічної свідомості людства та пов'язаних із ним широких змін у суспільстві, найважливіших сферах життя, економіці країн. Швидкі зміни у словниковому складі підкреслюють динаміку розвитку мови та необхідність дослідження її внутрішньолінгвістичних змін на сучасному етапі у зв'язку із появою великої кількості інновацій.

У рамках сучасних номінативно-комунікативних досліджень виконуються роботи, в центрі уваги яких знаходяться питання про особливості лінгвокреативної діяльності людини, вербальні механізми її адаптації до навколишнього середовища та шляхи і способи відображення останнього за допомогою різноманітних мовних одиниць. Праці дослідників англійської неології [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9] зі всією переконливістю свідчать про назрілу потребу вирішення сьогодні всього комплексу проблем, що стосуються номінативного потенціалу нового слова, його здатності фіксувати, нагромаджувати і відтворювати у свідомості людини певний осмислений нею фрагмент реального світу. Зміни у мові необхідні для відбиття змін у суспільстві: як позначення нових явищ, так і для вираження думок людини.

Про актуальність дослідження мови у сфері екології свідчать праці мовознавців, які останнім часом приділяють певну увагу цій проблемі. Так, дисертація І.О. Розмаріци є спробою комплексного аналізу комунікації в екологічній сфері [10]. Автор досліджує її як єдність вербального та невербального, яка формується під впливом багатьох екстралінгвальних факторів і базується на певних дискурсотворчих концептах, і зосереджує увагу в основному на реалізації комунікативних стратегій у різних моделях адресантно-адресатної конфігурації екологічного дискурсу. На цьому етапі дослідження у сфері екології проводяться здебільшого у лексикографічному, прикладному аспектах. Поза увагою залишається аналіз шляхів та засобів поповнення лексико-семантичного рівня англійської мови досліджуваної сфери.

Актуальність роботи визначається, з одного боку, роллю екологічної лексики у збагаченні словникового складу англійської мови, а з іншого – необхідністю комплексного аналізу інноваційних процесів та явищ у лексичній сфері екології останніх десятиліть, причин і результатів якісних змін у шляхах, способах і засобах збагачення цього шару лексики англійської мови. Поява численної кількості інновацій, що відбивають загострені проблеми довкілля, потребує соціофункціонального аналізу інноваційних процесів у англійській мові сфери екології.

Метою нашої роботи є визначення деяких теоретичних засад неології англійської мови, зокрема, уточнення самого терміна "неологізм", підходів до класифікації інновацій. Об'єктом нашої статті є неологічний лексикон англійської мови сфери екології, що є не тільки найбільшим "постачальником" нової лексики та фразеології, але і сферою зародження певних тенденцій у лексико-семантичній системі мови взагалі" [11: 180-181].

Сприйняття стану розвитку мови на певному етапі як стану динамічної синхронії, поєднання синергетичного, семасіологічного та ономасіологічного підходів, методів лінгвістичного та соціолінгвістичного аналізу дає можливість виявити шляхи та способи збагачення словникового складу

англійської мови сфери екології, тенденції розвитку досліджуваної підсистеми і її вплив на систему англійської мови в цілому. Зазначений підхід дозволить нам розглянути складні лінгвальні процеси, що відбивають узаємозв'язки екології з іншими науками. Соціолінгвальний аспект інноваційних процесів здійснюється шляхом їх позиціонування у екофункціональних класах із урахуванням закріпленості нової лексики та фразеології за певними комплексами проблем довкілля.

У роботах, присвячених вивченню поповнення лексики поряд із терміном "неологізм" уживаються також такі, як "нова лексика" [12], "лексична інновація" [13], "неосема" [14], "новоутворення" [15], "актуальний дериват" [16], "лексичні та дериваційні новоутворення" [17], "некодифікована лексика" [18; 19].

Виникла потреба уточнення поняття неологізму. Досить розпливчастим ми вважаємо тлумачення, яке надається до Оксфордського словника неологізмів. Вони визначаються як "будь-яке слово, фраза або значення, які увійшли у загальне користування або були модними у якийсь період" [20:III]. Визначення неологізму як "мовної одиниці, що утворена для визначення нового поняття" [21:174], як "слів або зворотів, що створені для позначення нового (раніше невідомого) предмета" [22:509] не включає всі можливі види інновацій. Так, чимало неологізмів утворюється для позначення існуючих речей та відомих понять. Водночас досить типовими є випадки, коли одна і та нова річ, одне і те саме нове явище має не одну назву (*biomanufacturing, GM engineering*). Більш того, як відомо, для відбиття одного поняття, для означення однієї речі може існувати ціла низка найменувань (*endangered species, charismatic megafauna, glamour animals, heroic species, flagship species*). Це зумовлюється актуальністю певного поняття, а також його комплексною природою. Така "поліномінація" здійснюється і під впливом чинників, пов'язаних із розгалуженістю мовної системи, з її соціальною та територіальною варіативністю, з дією емоційної функції мови.

Процеси внутрішньої міграції пов'язані із "переходом" слів із однієї підсистеми мови в іншу (як термінологізація, детермінологізація, транстермінологізація, використання розмовної лексики, жаргонізмів, професіоналізмів у літературній мові). Така лексика, що раніше функціонувала лише на периферії мовної системи, в основному як підмова певної обмеженої групи людей, сприймається широким колом мовців як інноваційна (*fundie, greenie*).

Розширення поняття "неологізм" пов'язане також із поліваріативністю англійської мови. Так, вживання запозиченого з американського варіанта англійської мови екологічного терміна у британському варіанті слід визнати новим, оскільки "запозичення з одного варіанта в інший вважаються у варіанті-рецепторі новими одиницями, навіть якщо вони не є новими для варіанта-донора" [11: 14]. У процесі міжваріантної взаємодії та взаємовпливу можуть запозичуватися не тільки слова і фразеологізми, що будуть уважатися новими в іншому варіанті, а й нові значення спільних одиниць лексико-фразеологічного фонду англійської мови. Зокрема американські значення спільних слів, якщо вони починають функціонувати у британському варіанті, сприймаються саме як нові значення, навіть якщо вони не є новими для американського варіанта.

Однією із проблем аналізу неологізмів є проблема їх класифікації. Так, критерій "новизни" є суб'єктивним відносним поняттям, що залежить від багатьох факторів: освіти, мовного досвіду, чи є мовці носіями професійної лексики, діалекту тощо. На нашу думку, типи нових слів можна виділяти за певними лінгвальними критеріями: а) "повні" неологізми (нові за формою та за змістом); б) одиниці, нові за формою (наприклад, аббревіатурні утворення та інновації, утворені як результат еліптичного скорочення); в) одиниці, нові за змістом (семантичні новоутворення).

Окремо можна виділити "словотвірні інновації", які матеріально втілюються в нових словотвірних елементах. В абстрактному вигляді вони представлені також новими словотвірними моделями. Роль кожного продуктивного афікса більш важлива, ніж роль окремого лексичного або фразеологічного неологізму, оскільки кожна словотвірна морфема дає життя багатьом лексичним неологізмам (деякі нові афікси "породили" сотні нових слів), розширює можливості словотвору. При цьому в мову залучаються не тільки окремі слова, словосполучення, але й "нові дериваційні засоби та нові словотвірні моделі, результатом чого є взаємозбагачення різних функціональних стилів англійської мови" [23: 16].

Далеко не всі інновації закріплюються в мові не тому, що вони "виникають не в мові взагалі як системі об'єктивно існуючих, соціально-закріплених знаків, а в реалізації цієї системи – в мовленні конкретних носіїв" [11: 11]. Саме тому у світлі дихотомії "мовлення – мова" виникають проблеми, пов'язані з їх "оказіональністю" або "узуальністю". "Оказіональні" одиниці навіть протиставляються неологізмам, констатується, що вони створюються лише для конкретного випадку. Ми вважаємо, що поняття "оказіональність" є досить відносним. Фактично всі нові одиниці починають своє життя як okazіональні, оскільки виникають саме в конкретному акті мовлення, тому термін "оказіональне слово" може констатувати лише результат, той факт, що слово виникло у мовленні, але не закріпилося в мові. Навіть такі давно "укорінені" у англійській мові лексичні та фразеологічні одиниці, як *couch potato, soap opera, big bang* виникли, як зазначають дослідники, "жартівливі okazіоналізми" [24: 208].

Не завжди можна передбачити подальшу долю новоутворення, виходячи з його ознак та рис, що співвідносяться із "внутрішньою лінгвістикою" (відповідність слова законам та тенденціям словотвору, продуктивність моделі тощо) у відриві від чинників, пов'язаних із соціальною природою мови. Спостереження за "долею" неологізмів підтверджують думку про те, що "несправедливо бачити примат внутрішніх (імманентних) явищ у структурі мови над впливом соціальних чинників" [25: 19]. Уходження – не входження до узусу, підкреслюють дослідники, дуже часто "залежить від ступеня соціальної значущості" неологізму [26: 9]. На нашу думку, закріплюються в мові насамперед ті одиниці, що передають актуальні

поняття, пов'язані з важливими проблемами часу. Дослідження інновацій свідчить, що дуже часто їх інтеграція в лексико-семантичну систему залежить від їх пов'язаності із суспільними рухами, течіями, зумовлюється висуненням на передній план певних соціальних груп і субкультур, у яких народжуються нові слова та словосполучення, з їх популяризацією через засоби масової комунікації, рекламу тощо.

У процесі утворення та еволюції нового слова визначають декілька етапів. Так, В.І. Заботкіна вважає, що у первинному найменуванні об'єкта бере участь певний індивідуум. Після своєї появи нова лексична одиниця проходить стадії сприйняття суспільством, тобто "соціалізації", переважно через посередництво викладачів та журналістів. Сприйняттю нового слова масами сприяє поява нового слова у засобах масової інформації, тобто мовна закріпленість, або "лексикалізація". У результаті соціалізації та лексикалізації нова мовна одиниця адекватно сприймається та вживається носіями мови [27:1989].

Ознаками входження неологізмів у мову слід уважати їх "рекурентність", здатність відтворення поза межами первісного контексту, участь у семантичних та словотворчих процесах. Семантична та лексична деривація на базі певної інновації (вона також повинна носити рекурентний характер) свідчить про її інтеграцію в лексико-семантичну систему. Фактор часу, "довговічність" неологізму також є критерієм його узуального характеру, закріплення в мові [11: 11].

Одним із факторів уходження нового слова у мову вважають його прийнятність, загальнозживаність, що відтворюється у такому критерії закріпленості слова, як лексикографічний, тобто наявність неологізму в словниках. Для реєстрації нових слів існують можливості їх уключення до доповнення до словника літературної мови (наприклад, у словник Webster's) або до одного із словників нових слів (неологізмів), що друкуються періодично. Проте, щоб бути зареєстрованим у словниках, слово повинно вживатися з відповідною частотою. Як пише С. Таллок, редактор Оксфордського словника нових слів, головним фактором є те, "визнала (усвідомила) чи ні громадськість нове слово або значення" [28: 5]. Деякі лексикографи вважають, що для появи слова у словниках, неологізми повинні з'явитися у різних друкованих джерелах протягом цілого ряду років [29: 14]. Зазначимо водночас: якщо уключення у тлумачний словник нових лексичних одиниць і нових значень є "перевіркою" їхнього входження в узус та стійкість функціонування, то словники неологізмів відбивають лише нову лексику певного періоду, незалежно від її подальшої долі (входження/не входження в узус).

Можна узагальнити критерії виділення та встановлення статусу неологізмів, які не зареєстровані словниками нової лексики. Критерієм виділення або розпізнавання інновацій у тексті може бути графічний (лапки, курсив тощо) [30: 1694], дефінітивний (тобто наявність дефініції, яка пояснює значення певного слова чи фрази) [31: 426-7]. До кількісного критерію розпізнавання неологізму відносять загальну частотність (40-60 слововживань протягом декількох (2-5) років у різних джерелах) [32: 173] та частоту вживання в певних джерелах у межах визначеної тематики. Укладачі словника Лонгмен керуються таким критерієм: потрібно мати, принаймні, три писемних чи усних цитати з відповідним словом, які походять із трьох різних джерел [33: 1698]. Оксфордські словники включають лексичну одиницю до словника, якщо протягом п'яти років вона зустрілась п'ять разів у п'яти різних джерелах [34].

Показниками повного входження інновацій у мову є участь неологізмів у дериваційних, семантичних та фразотворчих процесах, тобто той факт, що на їх базі створюються елементи словотвірної та лексико-семантичної фразотвірної парадигми (*green: greenism, greenery, green movement*). На думку науковців, "входження/не входження неологізму до основного лексичного фонду мови залежить також від особливостей моделі, за якою він побудований" [35: 16].

На входження нового слова у мову впливають його частотність, оточення й семантичний фактор [36: 366]. Семантичний фактор полегшує впізнавання слова: якщо слова належать до того ж самого семантичного поля, то вони будуть більш зрозумілі, ніж ті, які сприймаються в ізоляції. Вважається, що частотність, щільність оточення й семантичний фактор функціонують активно при рецепції (розумінні) неологізмів [36: 367]. На нашу думку, ці фактори можуть також упливати на процес соціалізації неологізмів.

Мова сфери екології, яка обслуговує цілу низку наук, привертає увагу в аспекті виявлення основних структурно-семантичних характеристик своєї лексики та фразеології. Саме зростання кількості лексичних і фразеологічних одиниць, пов'язаних з екологією, пояснює підвищений інтерес до цієї сфери як одного із джерел поповнення словникового складу і потребує докладного дослідження у рамках сучасних наукових поглядів на природу і функції нової лексики. Перспектива подальших досліджень, на нашу думку, полягає у вивченні лінгвального аспекту шляхів та способів формування еконеологізмів та соціолінгвальних параметрів їх існування у мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Stein G. Better Words. Evaluating EFL Dictionaries. – Exeter: University of Exeter Press, 2002. –246 p.
2. Заботкіна В.И. Новая лексика современного английского языка: Учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высшая школа, 1989. – 126 с.
3. Зацный Ю.А. Развитие общества и обогащение словарного состава современного английского языка // Иноземна філологія на межі тисячоліть. Тези доповідей міжнародної наукової конференції. Квітень 2000. – Харків: Константа, 2000. – С. 91-92.
4. Зацный Ю.А., Пахомова Т.О. Мова і суспільство: збагачення словникового складу сучасної англійської мови. – Запоріжжя: Запорізький державний університет, 2001. – 243 с.

5. Котелова Н.З. Неологизмы // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 331.
6. Левицький А.Е. Актуальні проблеми розвитку неології (на матеріалі сучасної англійської мови) // Вісник Житомирського державного університету. – 2005. – Вип. 23. – С. 16-21.
7. Омельченко Л.Ф. Продуктивные типы сложных слов в современном английском языке: На материале прилагательных и глаголов. – К.: Вища школа, 1981. – 143 с.
8. Ayto J. Introduction // The Longman Register of New Words. Volume II. – Harlow: Longman, 1990. – pp. I – X.
9. Cannon G. Bound-morpheme items: New patterns of derivation // Language and Civilization. A Concerted Profusion of Essays and Studies in Honour of Otto Nietsch/ Ed. Cl. Blank. – Volume II. – Frankfurt: Lang. – 1992. – pp. 478 – 494.
10. Розмариця І.О. Лінгвокогнітивні особливості комунікації у сфері екології: Дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 196 с.
11. Зацний Ю.А. Развитие словникового состава английской мови в 80ті – 90ті роки ХХ століття: Дис... д-ра філол. наук: 10.02.04 / Запорізький державний університет. – Запоріжжя, 1999. – 405 с.
12. Розен Е.В. Новое в лексике немецкого языка. – М.: Просвещение, 1971. – 174 с.
13. Муравлева Н.В. Лексические инновации общественно-политического содержания в современном немецком языке: Автореф. дис...канд.филол.наук: 10.02.04. – Калинин, 1978. – 16 с.
14. Хахам Л.А. Основные типы новообразований в современном английском языке и способы их перевода на русский язык (на материале общественно-политической литературы): Автореф. дис... канд. филол. Наук:10.02.04. – М., 1967. – 23С.
15. Волошин Ю.К. Новообразования и собственно неологизмы современного английского языка (опыт дифференциации новых слов): Автореф. Дис... канд. филол. Наук: 10.02.04. – М., 1971. – 20 С.
16. Трибунская В.М. Ономазиологические аспекты активного словообразования в общественно-политическом тексте (на материале современной американской периодики): Автореф. Дис... канд. филол. Наук: 10.02.04. – М., 1980. – 24 с.
17. Третьюхин А.Н. Прагматика производного слова: (на материале не кодифицированных прилагательных в текстах политической пропаганды США): Автореф. Дис... канд. филол. Наук:10.02.04. – М., 1985. – 26 с.
18. Мигилинець О.І. Деякі особливості текстової реалізації префіксальної ономазіологічної категорії заперечення та її відтворення в українських перекладах // Проблеми романо-германської філології. – Ужгород: Закарпаття, 2000. – С. 106-112.
19. Голик С.В. Особливості функціонування префіксальної номінації у сучасній англійській мові: Автореф. Дис... канд. філол. Наук: 10.02.04. / Львівський національний університет ім. І.Франка. – Львів, 2001. – 20 с.
20. Knowles E., Elliot J. Preface// The Oxford Dictionary of New Words, ed. by E.Knowles with J.Elliot. – Oxford: Oxford University Press, 1997. – 357 p.
21. Мостовий М.І Лексикологія англійської мови. – Х.: Основа, 1993. – 256 с.
22. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов . – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 607 с.
23. Акуленко В.В. Німецький вплив на розвиток української мови: проблеми методології // Мовознавство. – 1997. - №1 – С. 12-19.
24. Metcalf A. Predicting New Words. – New York: Houghton Mifflin, 2002. – 298 p.
25. Земская Е.А. Словообразование как деятельность. – М.: Наука, 1992. – 221 с.
26. Cannon G. Historical Changes and English Word-Formation: Recent Vocabulary. – New York: Lang, 1987. – 340 p.
27. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка: Учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высшая школа, 1989. – 126 с.
28. Tulloch S. Preface // The Oxford Dictionary of New Words / Compiled by S. Tulloch. – Oxford, New York: OUP, 1992. – P. V – vi.
29. Levenson E. Post-ironically, I Failed //New Statesman. – 2003. – Sept. 1. – P. 14.
30. Aitchison J. Words pour into English // Longman Dictionary of Contemporary English. Third Edition with New Words Supplement. – Harlow, Essex: Longman, 2001. – P. 1691–1697.
31. Казкенова А.К. Заимствования-неологизмы как особый разряд немотивированных слов // Мир языка: Материалы конференции. – Алматы, 1999. – С. 426 – 430.
32. Fischer R. Lexical Change in Present-Day English: a Corpus-Based Study of the Motivation, Institutionalization, and Productivity of Creative Neologisms. – Тьbingen: Narr, 1998. – 209 p.
33. Publisher's Notes // Longman Dictionary of Contemporary English. Third Edition with New Words Supplement. – Harlow, Essex: Longman, 2001. – P. 1698.
34. Шкуратова С.Ю. Неологизмы как объект лексикографического исследования // Вопросы лексикографии Вестник МГУ., 2004. – № 2. – Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация.
35. Сакал Т.М. Историко-ономазіологічне та когнітивне дослідження префіксальних неологізмів у англійській мові: Дисс... канд. філол. наук: 10.02.04 / Ужгородський національний університет. – Ужгород., 2004. – 220 с.
36. Lehrer A. Identifying and interpreting blends: An experimental approach // Cognitive Linguistics 7.4. – 1996. – P. 359 – 390.

Матеріал надійшов до редакції 17.04.2006 р.

Балюта Э.Г. Неологизмы английского языка сферы экологии (теоретические основы исследования).

Статья рассматривает теоретические положения неологии как базу для исследования новых единиц сферы экологии, в частности понятие "неологизм" и проблемы классификации инноваций.

Balyuta E. G. English eco-neologisms: theoretical aspects.

The article looks into theoretical aspects of English neology, specifically the problem of definitions and classification of innovations.